

Grzeszczak, Monika

Pojęcie godności w perspektywie porównawczej

Etnolingwistyka 23, 235-238

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IV. RECENZJE I OMÓWIENIA

POJĘCIE GODNOŚCI W PERSPEKTYWIE
PORÓWNAWCZEJ

Christine Baumbach, Peter Kunzmann (red.), *Würde – dignité – godność – dignity. Die Menschenwürde im internationalen Vergleich*, München: Herbert Utz Verlag 2010, 324 s.

Książka *Würde – dignité – godność – dignity. Die Menschenwürde im internationalen Vergleich* (*Würde – dignité – godność – dignity. Godność człowieka w międzynarodowej perspektywie porównawczej*), opublikowana w 2010 roku w niemieckim wydawnictwie Herbert Utz Verlag, to jedenasty tom serii wydawniczej *ta ethica*¹, publikującej teksty naukowe – monografie i prace zbiorowe – z zakresu etyki filozoficznej i teologicznej w ujęciu zarówno synchronicznym, jak i diachronicznym. Opracowanie jest owocem konferencji „*Die Würde des Menschen ist unantastbar*” – *ein Sonderweg im internationalen Vergleich?* („*Godność*

człowieka jest nienaruszalna” – *odrębna droga* [niemieckiego słowa *Würde* – M.G.] w *międzynarodowej perspektywie porównawczej?*), która odbyła się w dniach 28–30 stycznia 2009 roku w Uniwersytecie Friedricha Schillera w Jenie w ramach finansowanego przez VolkswagenStiftung trzyletniego projektu badawczego *Würde ist nicht dignitas* (*Würde to nie dignitas*).²

Tytułowe zagadnienie badawcze – godność człowieka, a także godność rozumiana szerzej, odniesiona do innych organizmów żywych (w szczególności roślin i zwierząt), stanowiła we wcześniejszych latach przedmiot szczególnych analiz pracowników powstałego w 2002 roku Centrum Etyki – organizatora przywołanej konferencji – oraz Katedry Etyki Stosowanej Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie, podejmowanych w dialogu z naukowcami z kraju i z zagranicy. Rezultatem tej współpracy są liczne publikacje autorskie oraz prace zbiorowe (głównie z zakresu bioetyki i biotechnologii) dostępne na niemieckim rynku wydawniczym, poświęcone zagadnieniu szeroko rozumianej godności³ (dostęp: grudzień 2010).

¹ Wykaz tytułów poszczególnych tomów serii *ta ethica* znajduje się na ostatniej stronie omawianej publikacji oraz na stronie internetowej wydawnictwa Herbert Utz Verlag <http://www.utzverlag.de/shop.php?rid=107> (dostęp: grudzień 2010). Zgodnie z zapowiedzią wydawcy kolejny, dwunasty tom serii *ta ethica* poświęcony wolności nauki miał ukazać się w marcu 2011 roku.

² Projekt *Würde ist nicht Dignitas* zainicjowany został przez Nikolausa Knoepflera i Petera Kunzmann – profesorów filozofii z Katedry Etyki Stosowanej Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie. Finansowany był przez VolkswagenStiftung w ramach inicjatywy *Deutsch plus – Wissenschaft ist mehrsprachig* (*Niemiecki na plus – nauka jest wielojęzyczna*). Szerzej na temat inicjatywy *Deutsch plus...* zob. <http://www.volkswagenstiftung.de/foerderung/herausforderungen/deutsch-plus-wissenschaft-ist-mehrsprachig.html> i http://www.uni-due.de/imperia/md/content/water-science/ws0910/deutsch_plus_-_wissenschaft_ist_mehrsprachig.pdf (dostęp: grudzień 2010). Więcej na temat projektu *Würde ist nicht Dignitas* zob. <http://www.volkswagenstiftung.de/foerderung/herausforderungen/deutsch-plus-wissenschaft-ist-mehrsprachig/bewilligungen-2008.html> i http://www.ethik.uni-jena.de/de/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=5 (dostęp: grudzień 2010).

³ Są to takie pozycje książkowe, jak: *Menschenwürde in der Bioethik* (*Godność człowieka w bioetyce*) (2004) autorstwa Nikolausa Knoepflera, *Die Würde des Tieres – zwischen Leerfor-*

Inicjatorom projektu *Würde to nie dignitas* oraz redaktorom omawianej publikacji przyświecało założenie, że pojęcie WÜRDE zajmuje szczególne miejsce w kulturze i języku niemieckim (w porównaniu z jego obcojęzycznymi ekwiwalentami – francuskim DIGNITÉ, polskim GODNOŚĆ i angielskim DIGNITY), na co miała ogromny wpływ XX-wieczna historia Niemiec, a przede wszystkim doświadczenia narodowego socjalizmu. To one doprowadziły m.in. do tego, że to właśnie w Niemczech, w przeciwieństwie do innych krajów, godność człowieka została znacząco „dowartościowana” i po zakończeniu II wojny światowej uzyskała uprzywilejowaną pozycję w zapisach ustawy zasadniczej RFN z 1949 roku, zajęła również centralne miejsce we współczesnym niemieckim dyskursie prawnym i moralnym. Pytania, na jakie próbowali odpowiedzieć uczestnicy spotkania w Jenie (istotne również z językoznawczego punktu widzenia!), dotyczyły następujących kwestii: Czy niemieckie pojęcie WÜRDE może zostać przetłumaczone dosłownie na inne języki, nie tracąc przy tym nic ze swego znaczenia? Czy dokonując tłumaczenia słowa *Würde* na *dignité*, *godność* czy *dignity*, tłumacz zachowuje każdorazowo to samo znaczenie? W jakim stopniu niemieckie pojęcie WÜRDE zajmuje miejsce szczególne? Czy istnieją „niemieckie konotacje godności” niespotykane w innych językach? (por. *Przedmowa*, s. 9).

Prezentowany tom to zbiór czternastu tekstów (artykułów, szkiców problemowych i esejów), poprzedzonych przedmową autorstwa Christine Baumbach i Petera Kunzmanna z Katedry Etyki Stosowanej Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie, napisanych w języku

niemieckim, francuskim i angielskim, poświęconych rozumieniu godności głównie jako kategorii prawnej, wartości i zasadzie konstytucyjnej, ujętej w aspekcie międzynarodowym, a zarazem interkulturowym i interdyscyplinarnym. Autorzy tekstów to naukowcy z trzech ośrodków akademickich w Niemczech (Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie, Uniwersytetu w Bonn i Katolickiego Uniwersytetu w Eichstätt-Ingolstadt), a także znawcy problematyki z Polski, Francji, Szwajcarii i Kanady. Są wśród nich specjaliści z zakresu (bio)etyki, prawoznawstwa, filozofii (prawa), a także socjologii i językoznawstwa (indoeuropeistyki).

Artykuł wstępny autorstwa Petera Kunzmanna *Godność – niuanse i warianty jednego uniwersale*⁴ omawia uniwersalne znaczenie godności w skali narodowej – niemieckiej i międzynarodowej, które wyraża się m.in. poprzez częste przywoływanie tego terminu we współczesnym dyskursie filozoficznym, moralnym i etycznym, jak również poprzez jego obecność w ważnych dokumentach (m.in. w Traktacie Lizbońskim). Zdaniem badacza, terminologia niemiecka przypisuje pojęciu WÜRDE, w przeciwieństwie do innych obszarów językowych, szczególne znaczenie zarówno w sensie „rangi, ważności”, jak i „treści semantycznej, intensji”. WÜRDE (zwłaszcza MENSCHENWÜRDE – godność człowieka) jest pojęciem kluczowym, które zespała ze sobą takie dziedziny wiedzy, jak filozofia, teologia, medycyna i prawoznawstwo, pozostaje podstawową kategorią nauki normatywnej, wykracza jednak poza kontekst *stricte* naukowy i „kieruje” również niemieckim dyskursem medialnym i politycznym. Pojęcie to pojawia się w dysku-

mel und Prinzip (Godność zwierzęcia – między frazesem a zasadą) (2007) Petera Kunzmanna, *Wie die Würde gedeiht – Pflanzen in der Bioethik (Jak wzrasta godność – rośliny w bioetyce)* (2008) autorstwa Sabine Odparlik, Petera Kunzmanna i Nikolausa Knoepfflera, *Die Würde der Pflanze. Ein sinnvolles ethisches Prinzip im Kontext der Grünen Gentechnik? (Godność rośliny. Sensowna zasada etyczna w kontekście zielonej inżynierii genetycznej?)* (2010) Sabine Odparlik oraz prace zbiorowe *Menschenwürde im interkulturellen Dialog (Godność człowieka w dialogu interkulturowym)* (2005) pod redakcją Anne Siegetsleitner i Nikolausa Knoepfflera oraz *Eine Würde für alle Lebewesen? (Godność dla wszystkich istot żywych/żyjących?)* (2007) pod redakcją Sabine Odparlik i Petera Kunzmanna. Szerzej na temat tych publikacji zob. http://www.ethik.uni-jena.de/de/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=10.

⁴ Tytuły artykułów podaje w polskim tłumaczeniu.

sjach poświęconych najróżniejszym sprawom, jak m.in. eutanazja, ochrona embrionów, zakaz stosowania tortur i jest przy tym rozważane na wszelkie możliwe sposoby. Autor zwraca uwagę, że w perspektywie historycznej godność człowieka odnotowana zostaje w Konstytucji Republiki Weimarskiej z 1919 roku, a na związek tego terminu z prawami człowieka wskazywał już w XVIII wieku F. Schiller. Wiek XVIII to również okres, w którym niemieckie *Würde* zostaje wypełnione nową treścią, jest swoiście używane, inaczej niż w oświeceniu zachodnioeuropejskim, w którym *dignity* czy *dignité* ukierunkowane były raczej na rzymskie rozumienie słowa *dignitas*. Podwaliny pod współczesne rozumienie godności położył I. Kant, który rozpatrywał godność człowieka jako „status moralny osoby”. Osobliwością niemieckiego obszaru językowego jest, w przeciwieństwie do dyskursu anglosaskiego, uznanie godności osoby za wartość podstawową i „nierozporządzalną”, natomiast – w przeciwieństwie do języka francuskiego – zakres znaczeniowy pojęcia jest rozszerzony i godność odnosi się również do świata zwierząt.

Dwa kolejne artykuły autorstwa Rosemarie Lühr *Pojęcia-wartości w językach indoeuropejskich w Europie* i Jörga Oberthüra *Normy i wartości w porozumiewaniu się między wschodnią i zachodnią Europą – aspekty socjologicznej analizy dyskursu* prezentują godność jako podstawowe pojęcie-wartość w języku niemieckim na tle innych języków europejskich.

Po naszkicowaniu założeń i celu zainicjowanych przez siebie projektów badawczych, Rosemarie Lühr przedstawia tabelarycznie zbiór przykładowych czterdziestu pięciu pojęć-wartości, stanowiących przedmiot analizy porównawczej, wspólnych dla jedenastu języków indoeuropejskich⁵, a następnie przywołuje pojęcie GODNOŚCI CZŁOWIEKA, które w filozofii i etyce idealizmu łączy się ściśle z pojęciem WOLNOŚCI (niem. FREIHEIT). I to właśnie niemieckie pojęcie WOLNOŚCI staje się przedmiotem szczegółowej analizy językoznawczej w aspekcie współczesnym i historycznym.

Wśród cech prototypowych wolności, wyodrębnionych na podstawie zebranego materiału tekstowego, na szczególną uwagę zasługują zdaniem badaczki następujące, z pozoru sprzeczne, cechy: ‘połączona z większą (formalną, społeczną, polityczną, prawną) równością’ i ‘połączona z mniejszą (ekonomiczną) równością’ oraz ‘indywidualna’ i ‘grupowa’. Stereotypowymi wyobrażeniami wolności są z kolei m.in. wolność wewnętrzna, zewnętrzna, pozytywna i negatywna, które zostają dodatkowo uszczegółowione. W aspekcie historycznym znaczenie wyjściowe wolności ‘nietykalny, ponieważ wolny’ wynika ze znaczenia etymologicznego ‘należący do swoich, których się lubi, chroni i strzeże i którzy, jak ja sam, są niezależni, nie są więc niewolnikami’. W następnej kolejności autorka omawia odpowiedniki niemieckiego słowa *Freiheit* w innych językach europejskich. Przeprowadzona analiza prowadzi m.in. do wniosku, że zachowany we współczesnym pojęciu WOLNOŚCI podział na wolność zewnętrzną i wewnętrzną został utrwalony już w przywołanych podstawach etymologicznych wyrazów nazywających wolność i ukazuje tę wspólną europejską wartość jako dziedzictwo kulturowe.

Dalsze artykuły (autorstwa prawników) koncentrują się m.in. wokół rozumienia pojęcia GODNOŚCI w podstawowych dokumentach z zakresu prawa międzynarodowego (Marine Durand *Szkic o godności człowieka w ramach Unii Europejskiej*), interpretacji rozumienia godności jako przewodniej zasady konstytucyjnej (Krystian Complak *Ranga i znaczenie godności człowieka w polskiej konstytucji* oraz Tade M. Spranger *Pojęcie GODNOŚCI w niemieckiej konstytucji*) oraz związku godności człowieka z takimi pojęciami, jak WINA i KARA, ujętej również jako „dobro prawne” podlegające ochronie (Udo Ebert *Godność człowieka w niemieckim prawie karnym*).

Spośród wymienionych tytułów na uwagę zasługuje artykuł Krystiana Complaka, znawcy polskiego prawa konstytucyjnego, który przeczy tezie o wyjątkowości niemieckiego poję-

⁵ Niemieckiego, polskiego, litewskiego, rosyjskiego, ukraińskiego, rumuńskiego, albańskiego, greckiego, angielskiego, francuskiego i hiszpańskiego.

cia WÜRDE. Zdaniem autora, nie ma na świecie konstytucji, która, jak ustawa zasadnicza RP z 1997 roku, podkreślałaby tak dobitnie znaczenie godności człowieka i wynosiła to pojęcie do rangi wartości absolutnej. Powołując się na zapisy konstytucji (w szczególności na artykuł 30) Complak stwierdza, że godność człowieka jest 1) „przyrodzona”, co oznacza, że jest ona wartością niezależną, człowiek posiada godność na mocy przynależności do rodzaju ludzkiego, 2) „niezbywalna”, a więc niestopniowalna i niepodzielna, człowiek sam nie może zrzec się swojej godności. Zgodnie z zapisami polskiej ustawy zasadniczej godność jest „źródłem” wszystkich praw i wolności człowieka, podlega „bezgranicznej” ochronie ze strony władz państwowych i lokalnych i nie może zostać ograniczona nawet w przypadku wprowadzenia stanu wyjątkowego. Utrwalony w polskiej konstytucji „rodzaj godności człowieka” to tzw. „godność ontologiczna” przynależna każdej osobie. Można ją określić jako „świętość” tej osoby. Ma ona swoje uzasadnienie w prawie naturalnym. W dalszej części autor ustosunkowuje się krytycznie do rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego, który formułując wykładnię prawa powołuje się często na godność człowieka, traktując to pojęcie jako swego rodzaju „retoryczny ozdobnik”.

Inny krąg zagadnień poruszają teksty poświęcone rozumieniu godności we współczesnej bioetyce (Roberto Andorno *Znaczenie pojęcia GODNOŚCI OSOBY LUDZKIEJ w międzynarodowej bioetyce*; Martin O'Malley *Godność w amerykańskiej debacie bioetycznej: konieczność użycia Würde*). W tym kontekście interesujący również dla językoznawców może okazać się artykuł Christine Baumbach *Würde to nie dignité: porównanie niemieckich i francuskich wypowiedzi Rad ds. Etyki⁶ pod kątem rozumienia pojęcia GODNOŚCI*. Zasadnicze pytanie brzmi: czy w debatach bioetycznych *dignité* wyraża rzeczywiście to samo, co *Würde*? Okazuje się, że nie, a możliwe ekwiwalenty dla słowa *Würde* mogłyby stanowić często używane w wypowiedziach gremiów francuskich

słowa *intégrité* ('nienaruszalność', przy czym *intégrité* powinna gwarantować ochronę pojedynczego człowieka i jego nienaruszalność cielesną) i *altérité* ('odmienność'). *Dignité*, używane w języku prawnym, odnosiłoby się raczej do idei/ideału bycia człowiekiem, do tego, co czyni człowieka człowiekiem.

Refleksja filozoficzna ma z kolei na celu m.in. przybliżenie rozumienia godności człowieka na gruncie filozofii E. Lévinasa (Thomas De Koninck *Godność osoby ludzkiej i etyka*) oraz św. Tomasza i I. Kanta (Marek Piechowiak *W poszukiwaniu filozoficznego uzasadnienia godności człowieka u Tomasza z Akwinu i Immanuela Kanta*), co w drugim przypadku pozwala autorowi wyciągnąć wniosek, że to Tomasz z Akwinu, a nie Kanta, należy uznać za „ojca” współcześnie funkcjonującej kategorii godności, opartej na szczególnej w porównaniu z innymi bytami indywidualności człowieka.

Reasumując, publikacja *Würde – dignité – godność – dignity. Godność człowieka w międzynarodowej perspektywie porównawczej* to publikacja wartościowa również z lingwistycznego punktu widzenia, która może zaciekawić zarówno językoznawców zajmujących się znaczeniową stroną języka, jak i tłumaczy. Niewątpliwym atutem książki jest zwrócenie uwagi na osobliwości i różnice w rozumieniu pojęcia GODNOŚCI w czterech językach europejskich (niemieckim, angielskim, francuskim i polskim), a także przedstawienie rozbieżności, jakie zaznaczają się w sposobach rozumienia takich słów, jak *Würde*, *dignité*, *godność* i *dignity* w naukowym języku specjalistycznym (prawniczym i filozoficznym). Wydaje się jednak, że prawdziwe bogactwo znaczeniowe pojęcia GODNOŚCI w różnych językach europejskich mogłaby dać całościowa analiza językoznawcza (wykorzystująca trzy typy źródeł: dane systemowe, ankietowe i tekstowe), przeprowadzona w oparciu o założenia semantyki kognitywnej z zastosowaniem definicji kognitywnej oraz profilowania pojęć.

Monika Grzeszczak

⁶ Mowa o niemieckiej Radzie Narodowej ds. Etyki oraz francuskim Narodowym Komitecie Konsultacyjnym ds. Etyki.